

UDK 821.161.1.09-31 Peljevin V.
Stručni rad

Miomir ABOVIĆ (Tivat)
Univerzitet Mediteran – Podgorica

**MISTIČNO-IRONIJSKA PONIRANJA
VIKTORA PELJEVINA
(poetske odrednice romana „Čapajev i Praznina“)**

Predmet rada je analiza romana „Čapajev i Praznina“ ruskog pisca Viktora Peljevina. Ukazaćemo na temeljne poetske značajke ovoga djela i pokušati da u najkraćim crtama ukažemo na visoke umjetničke domete ovoga romana.

Ključne riječi: *roman, Viktor Peljevin, Čapajev i Praznina, budizam, kompozicija, humor, ironija*

Roman „Čapajev i Praznina“ Viktora Peljevina, trenutno najpopularniji je ruskog pisca mlađe generacije, nije uzalud, odmah po objavljivanju, proglašen najboljim romanesknim ostvarenjem te (sad već pomalo davne) 1996. godine. U ovom radu pokušaćemo ukazati na vanrednu slojevitost i razduženost umjetničkih kvaliteta navedenoga romana i pokazati zašto bi (u poplavi osrednje i loše prevodne beletristike) baš ovaj roman valjalo pročitati.

Peljevin se, koristeći poznati postupak fikcije o pripovjedaču, pojavljuje u funkciji urednika koji je pripremio rukopis za štampu i dao mu naziv „Čapajev i Praznina“ dok nam ime navodnog pravog autora ovog rukopisa ostaje skriveno. „Izvesna grčevitost u pripovedanju“, kaže *urednik* Peljevin, „može se objasniti činjenicom da cilj pisanja ovog teksta nije bilo stvaranje ‘književnog dela’, već beleženje mehaničkih ciklusa svesti u cilju konačnog izlječenja od takozvanog unutrašnjeg života.“¹ Dalje naglašava da autor „...na dva ili tri mesta ... više pokušava da neposredno ukaže na čitačev um, nego da ga natera da vidi još jedan u nizu fantoma satkanih od reči.“² Peljevin, odnosno njegov fiktivni pripovjedač, zaista će se potruditi da nas svojim rukopisom načera na (možda ponovno) i dublje promišljanje suštine i smisla života i svijeta u kome živimo. Kompozicija romana zasniva se na paralelizmu

¹ Viktor Peljevin, *Čapajev i Praznina*, Plato, Beograd, 2002, 7.

² Isto, 7-8.

dviju radnji – jedan fabularni tok vremenski je situiran u doba Oktobarske revolucije, a drugi u društvenu zbilju savremene Rusije, Rusije kraja XX vijeka. Oba fabularna toka u romanesknu cjelinu sjedinjuje lik Petra Praznine, dekadentnog petrogradskog pjesnika iz godina pred Prvi svjetski rat i monarhiste po ubjeđenju koji igrom slučaja postaje komandir u diviziji Crvene Armije, a koji u svojim košmarima (ako to stanje u okviru idejne potke ovoga romana možemo tako nazvati) u snu vidi sebe kao jednog od pacijenata moskovske psihijatrijske klinike s kraja dvadesetoga vijeka. Ovim postupkom pisac na efektan način dovodi u neposrednu vezu dva udaljena toka povijesnih zbivanja sjedinjujući ih u cjelovitu sliku lomova i traganja jedne velike kulture i nacije za istorijskim pozicioniranjem. Prvi fabularni tok smješten, kako rekosmo, u vrijeme Oktobarske revolucije, prati pustolovine Petra Praznine i njegovog vojnog zapovjednika Vasilija Čapajeva, lika izrazito mistične i ezoterične profilacije. Njih dvojica vode brojne rasprave o filozofiji, strukturi svijeta i mjestu čovjeka u svijetu, rasprave u kojima Čapajev, naizgled sofistički umješno, a zapravo veoma ubjedljivo, dekonstruiše postavke o apsolutnosti važenja činjenice da stvarnost i ono što nazivamo čovjekovom ličnošću imaju čvrsto ontološko utemeljenje. Evo jednog od tih sjajnih dijaloga:

- Ti, Pečka, pre no što počneš da pričaš o komplikovanim stvarima, najpre nauči jednostavne. Pa „mi“ je složenije od „ja“, je l' tako?
- Tako je, rekoh.
- Šta ti nazivaš „ja“?
- Očigledno sebe.
- Možeš li da mi kažeš ko si ti?
- Petar Praznina.
- To ti je ime. A ko je onaj koji to ime nosi?
- Pa – rekoh – može se reći da sam ja – psihička ličnost. Zbir navika, iskustva... I znanja, ukusa.
- Čije su to navike, Pečka? – sugestivno upita Čapajev.
- Moje – slegoh ramenima.
- Pa ti tek što si rekao, Pečka, da si ti zbir navika. Ako su to tvoje navike, ispada da su to navike zbira navika?
- Zvuči smešno – rekoh – ali u suštini je tako.
- A kakve navike imaju navike?
- Osetio sam bes.
- Čitav ovaj razgovor je prilično primitivan. Počeli smo od toga ko sam ja po svojoj prirodi. Ako hoćete, mislim da sam... Recimo, monada. U Lajbnicovom smislu.
- Ali ko je taj ko sebe smatra monadom?
- Monada i smatra – odgovorih – čvrsto odlučivši da se kontrolišem.

- Dobro – reče Čapajev lukavo priškiljivši – o tome „ko“ ćemo porazgovarati kasnije. Reci mi gde ta monada živi?

- U mojoj svesti.

- A gde ti je svest?

- Evo ovde – rekoh kucnuvši se po glavi.

- A gde je tvoja glava?

- Na ramenima.

- A gde su tebi ramena?

- U sobi.

- A gde je soba?

- U kući.

- A kuća?

- U Rusiji.

- A gde je Rusija?

- U nevolji, Vasilije Ivanoviču.

- Mani se toga – viknu on strogo. – Šalićeš se kad ti komandir naredi. Govori.

- Kako gde. Na Zemlji.

Kucnuli smo se i popili.

- A gde je Zemlja?

- U vasioni.

- A vasiona?

Trenutak sam razmišljao.

- Sama u sebi.

- A gde je ta „sama u sebi“?

- U mojoj svesti.

- Znači, Pećka, ispada da je tvoja svest – u tvojoj svesti?

- Tako ispada.

- Tako – reče Čapajev i ispravi brkove. – A sada me slušaj pažljivo. Na kakvom se mestu ona nalazi?

- Ne razumem, Vasilije Ivanoviču. Pojam mesta jeste jedna od kategorija svesti, tako da...

- Gde je to mesto? Na kom mestu se nalazi pojam mesta?

- Pa recimo da to uopšte nije mesto. Može se reći da je to stva...

Prekidoh se. Da, pomislio sam, evo kuda navodi. Ako upotrebim reč „stvarnost“, on će ponovo sve svesti na moje misli. A onda će pitati gde se one nalaze. Reći ću – u mojoj glavi, i... Gambit. Mogu naravno da upotrebim citate, ali bilo koji od sistema na koji mogu da se pozovem, pomislio sam odjednom sa zaprepašćiva-

njem, ili zaobilazi ovu smisaonu pukotinu, ili je pokriva sa par sum-njivih latinizama. Da, Čapajev uopšte nije prost.³

Čapajev dijalog poentira sljedećim riječima: „Sve što vidimo nalazi se u našoj svesti, Pećka. Zato se ne može reći da se naša svest negde nalazi. Mi se nalazimo nigde prosto zato što ne postoji mesto za koje se može reći da se mi u njemu nalazimo. Eto zato smo mi nigde.“⁴ Budistička misao u ovom romanu nije vanjski sistem umjetno inkorporiran u strukturu djela ili proizvod mogućeg intelektualnoga pomodarstva, nego neizbježna posljedica zaključaka do kojih dolazimo u dodiru s realnošću. „U životu postoji apsolutno nepomična tačka prema kojoj je čitav život san. Sve na svetu je prosto vrtlog misli i svet oko nas biva stvaran samo zato što ti i sam postaješ taj vrtlog“,⁵ kaže Čapajev. „Ničeg nema“, kaže još Čapajev, slijedeći poznatu Nagarduninu doktrinu o sveopštoj praznini i lišenosti stvari vlastite prirode, „i čak i toga nema takođe nema.“⁶ Čapajev, koji je u romanu zapravo jedan od avatara Bud-dhe, i Praznina (prezime veoma indikativno u misaonom obzorju romana) na kraju svog puta u okružju haotične ali uzbudljive atmosfere Oktobarske revolucije skaču u vode rijeke Urala, uslovne rijeke apsolutne ljubavi koja ih oslobađa od vječnoga cikličnog kretanja duše.

Druga fabularna linija romana vodi nas u rusku svakodnevicu kraja dvadesetoga vijeka u kojoj, kako dobro primjećuje jedan kritičar, ništa nije i sve jeste. Polygon dešavanja je psihijatrijska klinika čiji upravnik Timur Timurovič drži da se ozdravljenje bolesnika sastoji u preorijentaciji svijesti na realni svijet, puštanja metaforičkog bika na slobodu tj. usmjeravanja psihičke energije na objekte spoljašnjega svijeta i prihvatanja poza koje vrijeme traži da se zauzmu. On pokušava da svoje pacijente izliječi od sindroma tzv. lažne ličnosti. Životne storijske bolesnika zapravo su snovni košmari Petra Praznine i svaka od tih storijske nosi izuzetnu značenjsku dubinu, bilo da je riječ o mladiću Mariji i alhemijском braku Rusije sa zapadom, alkoholičaru Serdjuku koji odlazi na razgovor o poslu sa predstavnikom japanske firme u Moskvi Kavabatom, inače samurajem, ili o razgovoru trojice ruskih mafijaša o vječnom kuliranju tj. nirvani. Smisao za sjajnu ironiju i humorne epizode kroz koje se provlače dublji misaoni sadržaji konstanta su Peljevinova romana. Takva je scena upravo pomenuti razgovor u kojem jedan mafijaš objašnjava dvojici drugih suštinu pojma nirvane upodobljavajući i jezički to objašnjavanje njihovim mogućnostima saznanja. Takva je i scena u kojoj Petar Praznina, dok

³ Viktor Peljevin, *Čapajev i Praznina*, 161–163.

⁴ Isto, 166.

⁵ Isto, 326.

⁶ Isto, 329.

vodi ljubav sa revolucionarkom Anom, razmišlja o ženskoj ljepoti kao zlatnoj etiketi na praznoj flaši, ljepoti iza koje nema ničeg naročito. I pronicljive psihološke samoanalize junaka nalaze svoje mjesto u značenjskoj slojevitosti ovoga djela. Upravo u tom sjajnom spoju ezoterijske i ironijske komponente udruženim sa misaonom dubinom, sa jedne strane, i kompozicionim postupkom usaglašenim sa idejnom suštinom djela, sa druge, i leži snaga ovoga romana. „Čapajev i Praznina“ spada, bez prećerivanja, u ne tako brojna romaneskna ostvarenja (takav su roman, recimo, i „Školice“ Hulia Kortasara) svjetske književnosti koja su u stanju da dovedu (makar neke) čitaocima u stanje duboke zapitanosti nad nekim temeljnim „životnim istinama“ i efektivno promijene njihov život. „Šta da se radi, Pećka“, kaže Čapajev, „takav je ovaj svet – na pitanja treba odgovarati usred kuće u plamenu.“⁷ Na pitanje da li pročitati ovaj roman odgovor je svakako potvrđan, doduše u mnogo opuštenijoj atmosferi od one o kojoj govori Čapajev.

Miomir ABOVIĆ

**MYSTICAL AND IRONICAL
DUBITATIONS OF VICTOR PELEVIN
(Poetic determinants in the novel *Chapayev and Void*)**

This essay covers issues of thematic and compositional characteristics of the novel *Chapayev and Void* by contemporary Russian writer Victor Pelevin. We have tried to give at least a hint of thematic richness and compositional complexity of this novel and the way in which these two intertwined in the writer's attempt to create a novel of the upmost artistic quality.

Key words: *novel, Victor Pelevin, Chapayev and Void, Buddhism, composition, humour, irony*

⁷ Viktor Peljevin, *Čapajev i Praznina*, 326.